

İRAN-SURİYE BÖLGESEL İTTİFAKI VE ARAP BAHARI SÜRECİNE YANSIMASI

Nazife Selcen Pınar AĞÜL¹

“Regional Alliance of Iran - Syria and
Reflection of the Arab Spring Process”

Yusuf KORKMAZ

Matbuat Yayın Grubu, 221 s.

“Ortak korkular bir ittifakın tek sağlam temelidir.”
Tukidides

“Birbirinden dünya görüşü itibariyle temelinden ayrışan ve bambaşka idealleri benimseyen iki bölge ülkesi -İran ve Suriye- nasıl hayati bir birliktelik sağlamıştır?” sorusuna cevap arayan bir çalışma ile karşımıza çıkan yazar Yusuf Korkmaz; Ortadoğu bölgesi üzerine akademik çalışmalarını sürdüren, bölgeyi ziyaretlerinden topladığı verilerle ve söylem analizleri üzerinden hareketle, günümüzdeki bölgesel gelişmeler, bunların denge noktaları, ittifaklar ve karşı ittifaklar konusunda bölgeyi daha iyi anlama adına bir çalışma ortaya koymuştur.

İran-Suriye ittifakına odaklanan bu çalışma, ittifakın nedensel ve tarihsel planını ortaya koyarken, bu iki ittifakın karşı karşıya geldiği kırılma noktalarını ve ayrıca kadim dostluğun zedelenip zedelenmediğini ya da ittifakın dış politika uygulamalarına nasıl yansıdığını da ele almıştır.

Dört ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde ana hatları ve kavramsal çerçeveyi kuran yazar, kırılma noktaları olarak gördüğü İran Devriminden 11 Eylül saldırılarına kadar olan gelişmeleri ise İran-Suriye ittifakının çıkış noktası yaparak ikinci bölümde çözümlemeye çalışmıştır. 11 Eylül sonrası Ortadoğu’ya yönelik yeni bakış kitabın üçüncü bölümünde dış politika algılamaları, bölgesel ittifakların kesin çizgilerle ayrışması üzerinden “Arap Baharına” kadar taşınmıştır.

Arap baharının kıvılcımlarını Tunus, Mısır ve Bahreyn’de tüm içtenliği ile destekleyen İran’ın, Suriye’nin aynı uyanıştan etkilenmesine yönelik

¹ Araştırma Görevlisi, Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

reaksiyonlarını ele alan dördüncü bölüm aslında kitabın en baştan beri anlatmak istediği “ittifakın köklerini” okuyucuya ya da konuyla ilgilenen akademisyenlere, bütüncül bir perspektifle göstermeye çalışmıştır.

İran ve Suriye'nin tarihsel süreçleri ile kimliksel çözümlerinin ayrı ayrı verildiği kitabın giriş bölümünde, Suriye'de Birinci Dünya Savaşı sonrası azınlıkların Osmanlı idaresi sonrası bağımsızlık vaadiyle örgütlenmeleri ve Fransız politikaları yönünden kullanılmaları, bunun sonucunda da “butik devletlerden oluşan bir sistemin ortaya çıkışı” ele alınmıştır (s. 5). İran'ın ise karakteristik özelliğini ya da “İranlılık ruhunu” anlamak bölgesel gelişmeleri anlamlandırmak için çıkış noktası olmuştur. Arapsız İslam tezi ile kendi milli kimliğini savunan Şuubiye Hareketi, İran milli kimliğinin yanında, Arap milliyetçiliğinin ise karşısında olmuştur. İran'ın kendine özgü siyasal kültürüne vurgu yapan eser, milli kimliğin Şiilik temelinde Araplarla ve Osmanlı ile mücadelede dayanılan bir unsur olduğunu göstermektedir (s. 9-10).

Kavramsal çerçevenin içeriğinin sekiz alt başlıkla değerlendirildiği ilk bölümde, İran ve Suriye'nin dış politikasını etkileyen faktörlerin ele alınmasında özellikle dini anlamda ortak paydada değerlendirilen Şiilik ve Nusayrilik² konusuna açıklık getirilmektedir. Nusayriliğin, Şia'nın aşırı yorumlarından biri olduğunu göstermeye çalışan eser, Suriye'nin İran İsnaaşeriyyesi³ ile yakınlık kurmasını daha çok Şii dünyasına stratejik ve fikri bir yakınlaşmanın temini için kullanıldığına dikkat çekmektedir. Şiilikteki kişi kültürünün izlerinden giderek İran-Suriye ilişkilerinde kuvvetli bağların temelini göstermeye çalışan kitap, Şii tarihinin ve literatürünün sembol isimlerine vurgu yapmaktadır. Hz. Zeynep'in Şiiler için önemli bir yeri olmasını, Şam'da bulunan kabrini (*Zeynebiye, Seyyide Zeynep Türbesi*) korumak amacıyla İran'dan gönüllülerin Suriye topraklarına gitmesini, İran'ın Suriye'deki varlığına meşruluk kazandırmak için kullandığını belirtmiştir (s. 37-40).

İran devrimi sonrası, Suriye'nin yeni rejime desteğine bakılacak olursa, Patrick Seale referansla Esed'in devrimci İran ile ittifakı, “Camp David dünyasını çevreleme” politikasının bir parçasıdır. Lübnan'ın bu çevrelemede kilit ülke olmasına giden süreci ve buna atalarının kökleri Cebel Amil bölgesine⁴ dayanan Şii âlimi Musa Sadr'ın etkisine vurgu yapan

2 1900'lü yıllarda itibaren Alevilik şeklinde kullanılmıştır.

3 İmamiye/ İşna'aşerriye (On iki imamcılık) fırkası İran İslam Cumhuriyetinin resmi mezhebidir.

4 16.yy başlarında Şii öğretisinin önde gelen merkezlerinden biri haline gelmiştir.

yazar; Filistin – Lübnan - Suriye denkleminde değinerek Lübnanlı Şiilerin ilk askeri örgütü olan Emel Hareketi'ni ve bu hareketin Lübnan siyasi hayatında ciddi yere sahip olmasına da değinmiştir. Hizbullah'ın varlığı ile ise İran'ın kilit bir nokta elde ettiğini, bunu yaparken de “mümkün olduğu kadar sadık müttefiki Suriye ile Lübnan üzerinde karşı karşıya gelmemeye çalıştığına” atıfta bulunmuştur (s. 55).

Suriye ve İran ittifakına iki ülkenin karakteristiği açısından bakıldığında, “iki ülkenin de uluslararası ve bölgesel siyaset belirlemede yapıcılıktan ziyade yıkıcılığı önceleyen revizyonist ve muhalif söylem geliştiren bir üsluba sahip olduğu” görülecektir. Bunun en net örnekleri ise devrim sonrası İran'ın kendini soyutlaması, doğru taraftayım psikolojisi ile kendini yalnızlığa sürüklemesi iken, Suriye'deyse kendini Araplardan ve bölgeden farklı üstün görme anlayışı yarattığı psikolojik hakimiyet olgusu olmuştur (s. 62-63).

İran-Suriye ilişkisinde sosyo-psikolojik kökenlerdeki ortaklıktan bahsedilse de, ittifakı açıklamak için bu tek boyutlu bir bakış açısı olur ve yetersizdir. İlk olarak, iki bölge ülkesi, bir hayli stratejik bu bölgesel ittifaklarını, birbirleri açısından son derece karlı ve zorunlu olan Körfez-Levant ilişkisi üzerine temellendirmişlerdir. Levant'a hakim Suriye, kendini Körfez'de güvende hissetmek zorunda olduğu gibi; Körfez'e hakim İran da Levant'ta benzer güvenliği sağlamak istemektedir. İkincisi, ittifakın uzun ömürlü olmasını ideolojik farklılığa dayandıran çalışmaya göre; pan-Arabist ve pan-islamist söylemlerin bölgesel rekabeti ve mücadeleyi körüklediği aşikârdır. Jubin Godarzi'ye atıfla “Arap olmayan İran'ın doğal olarak pan-Arabist söylem geliştirmemesi, Suriye'nin ise seküler yapısı ve İran'a rakip pan-İslamist bir söyleminin olmayışından kaynaklı ideolojik farklılık, ittifakın yapılmasını kolaylaştırmıştır”(s. 67).

Kitabın ikinci bölümünde, İran-Suriye ittifakının daha net anlaşılmasını, iki müttefikin hangi noktalarda yan yana hangilerinde karşı karşıya geldiklerini açıklamak amacıyla birkaç kırılma noktası ön plana çıkmaktadır. İki ülkenin pürüzsüz denebilecek ittifakı, Emel Hareketinin zaman geçtikçe Lübnan'ın gerçek sahibi olduğu iddiasıyla Suriye'nin güdümüne girmeye başlamasıyla yara almıştır. Lübnan iç savaşı boyunca ve sonrasında *Pax Syriana*'dan bahsedilirken, İran bu duruma siyasi olgunlukla karşılık vermiş, fakat Şii hareket üzerindeki hakimiyeti paylaşmak istemediğini ortaya koymuştur (s. 93-94). Bu karşı karşıya gelinmenin aksine, 1980'de başlayan İran-İrak Savaşı, Suriye-İran dostluğunu kuvvetlendirmiştir. Bunu pek çok söylemle pekiştiren

çalışma, savaş boyunca Suriye'nin İran'a yaptığı yardımların zamansal olarak önemini vurgulamıştır. İran'ın özellikle savaş süresince Suriye'yi yanında bulması, İran-İrak savaşını bir Arap-Acem savaşı görüntüsünden kurtarmıştır. Bunun yanı sıra stratejik olarak Irak petrolünün Suriye üzerinden Akdeniz limanlarına taşınmaması, Irak'ın Suriye'nin Akdeniz limanlarından mahrum olması, İran'a savaşta katkı sağlamıştır (s. 100).

11 Eylül saldırılarının hem bölgesel hem de ikili ittifaka yansımalarını; Araplar, Arap-Acem arası, mezhepler arası güç denklemlerini kitabın üçüncü bölümünde ele alan çalışma, dış politika bakımından Suriye-İran ilişkilerini değerlendirirken özellikle birkaç unsur ön plana çıkmaktadır. 11 Eylül ardından "Şer Eksenini" söylemine bir karşılık olarak Libya gazeteci ez-Zahf el-Ahdar tarafından kullanılan "Direniş Eksenini" terimi, ABD'nin hegemonik dünya görüşüne karşı geliştirilen direniş vurgu yapmıştır. Bu direnişin sadece İran ve Suriye ile sınırlı olmadığı, Ahmed Necad'ın 2006'da Şam'a yapmış olduğu ziyarette Esed ve Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın yanı sıra Hamas, İslami Cihad ve diğer Filistin örgütleriyle bir araya gelmesiyle teyid edilmek istenmiştir (s. 117). Diğer bir kritik nokta ise Irak Savaşı olmuştur. İlk olarak Saddam rejiminin devrilmesi ile İran-Suriye ittifakına yol açan ortak düşmanlardan en önemlisi ortadan kalktığı için ittifakın önemini azaldığı düşünülmüştür (s. 126). Ancak beklenenin aksine İran-Suriye ilişkilerinin önemi artmış, Irak'ta tesis edilen Şii hükümetle Şiiilerin güçlenmesi ile Irak'ın da İran-Suriye-Lübnan hattında yapılan ittifaka eklenmesi sağlanmıştır. İkincisi, işgal sonrası iki ülkenin Irak üzerinde uzun yıllara dayana hesapları, Amerika işgali sonrası aniden beliren yeni Irak realitesinde iki ülkeyi de hızla yeni konjonktüre uygun konumlar belirlemeye itmiş ve iki kadim dostu karşı karşıya getirmiştir. Suriye'nin özellikle Irak Baas'ının üzerinde hakimiyet kurma isteği, Suriye'yi el-Kaide gibi gruplara destek verme yoluna sokmuştur (s. 127). Irak'ta Caferi merkezi hükümetin kurulması ile Tahran-Şam iki ayrı kutupta yerlerini almışlardır. Bu durum İran-Suriye ittifakında meydana gelen bir çözülme değil, bölgesel ölçekte bir siyasi farklılaşmadır. Bu siyasi farklılaşmanın da aslında çok da uzun sürmediği, Arap Baharı sonrasındaki bölgesel ilişkilere bakıldığında daha da net anlaşılmıştır.

Tunus ve Mısır'da başlayan isyanlara, desteğini dile getiren, bu hareketleri kendi devrimci ruhuna, devrimci hareketinin haklılığına değinen Tahran yönetimi, devrim dalgasının Suriye'yi vurması ile beraber söylemlerinin aksine bir konum belirlemiştir. İran'a göre Suriye'ye bu durumda yapılacak

destek, insani sorumluluğun bir parçasıdır. Bu tavır müttefiklik ilişkisinin en son belki de en ciddi sınavının başarıyla atlatıldığına da bir kanıttır. Bunu geçmişten (İran- Irak Savaşından) kalma bir minnet borcuymuş gibi düşünmemizi sağlayan yazar “Suriye 1980-1988 arası İran’ın yanında olan tek bölge ülkesiydi; aynı Arap Baharı ve sonrası gelişmelerde İran’ın Suriye’nin yanında olması gibi” diye bu düşüncesini vurgulamıştır. Başka bir açıdan ise Hama Katliamına, tüm Müslümanlık için devrim yapan İran’ın ses çıkarmayı, Suriye’deki karışıklıklarla beraber sivil halkın aynı mağduriyeti yaşamasında da devam etmiştir.

Çalışmanın son kısmında ise yazar “Direniş Ekseni” söylemine ve İran’ın sürdürdüğü stratejik dengeye bakarak bölgedeki gelişmeleri analiz etmeye çalışmıştır. Suriye’de devam eden savaşı “Suriye’de direniş ekseni kazanıyor, gerisi teferruat” söylemi ile aslında bunun sadece Suriye’nin mücadelesi olmadığı, yaşananları Batı komplosu altında görmenin başka bir ifadesi olduğu aşıkardır. Yazar bu noktada “Direniş Ekseni” için teferruat haline getirilenin aslında Suriye halkının demokratik hak ve özgürlük talepleri olduğunu altını çizmektedir. Sonuç olarak yazar, kitabın başında oluşturmak istediği çerçeve ile ittifakın ortak felsefi yapısını incelemiş ve bunun ontolojik ve siyasi düzleme yansımalarını açıklamaya çalışmıştır. Bu okuma ile ittifakın yapısı tahlil edilerek güncel siyasi gelişmelere daha geniş perspektiften bakma imkanı sağlanmıştır. Kitabın Suriye-İran ilişkilerini anlamlandırmada ve bölgesel bağlantıları daha geniş bir bakış açısıyla görmemiz açısından önemli olduğunu düşünmekle beraber, olumsuz bir eleştiriden bahsedilecek olursa; özellikle eser şeklen değerlendirildiğinde “yeri gelmişken” tekrar etmekte fayda var düşüncesi ile aynı konuların sık sık dile getirildiği görülmektedir. Bu da okuyucuda bunu daha önce okumuştum hissini yaratmaktadır.